

Svaghetsgoism

Om Andreas Bjerres kriminalpsykologi i Thorsten Jonssons novellsamling *Fly till vatten och morgon*

Krzysztof Bak

Jagellonska universitetet, Kraków
Stockholms universitet

The paper examines Thorsten Jonsson's *Fly till vatten och morgon* (Flee to water and morning, 1941), a short story collection based on material from real criminal cases, reported in newspaper articles and investigation records. Special attention is given to the connections between Jonsson's short stories and the criminal psychology of Andreas Bjerre, an intertextual relation highly neglected by earlier scholars. Jonsson studied Bjerre's psychological theories while working on a monograph on the prose writer Martin Koch. The discussion of the paper focuses on five intertextual areas. Firstly, it is argued that the characters in Jonsson's short stories in their construction are founded on Bjerre's psychological classification of criminals. Secondly, it is demonstrated that Bjerre's conception of the paradigmatic criminal had an analogous influence on Jonsson's characterization. Thirdly, drawing on Bjerre's ethics, the paper analyzes the collection's moral approach to criminality. Fourthly, some intertextual correspondences are shown between Jonsson's social discourse and Bjerre's criticism of the European judicial and penal apparatus. Fifthly and finally, the paper points out that some of the collection's most effective narrative devices are inspired by Bjerre's interview method, invented by him for the purpose of revealing self-deception of criminals.

I.

Thorsten Jonssons novellsamling *Fly till vatten och morgon* (1941) inleds med ett kort, orubricerat förord, som markerar novellernas dokumentaristiska ambition. Samlingen kallas ett svenskt "förbrytaralbum" och återförs på "verkliga kriminalfall" (F 5).¹ Dessutom tackas en auktoritet på det socialmedicinska området: "Boken tillägnas författarens vän Gunnar Inghe. Han har både gett många uppslag och kritiserat" (F 5). Förordet avslutas med en brasklapp, som inskärper att Inghe's fackgranskande insats inte ska göras "ansvarig för ur kriminalpsy-

¹ De kursiverade förkortningarna inom parentes i löptexten åsyftar följande publikationer: Andreas Bjerre, "Dostojevskij som kriminalpsykolog" (= D); Thorsten Jonsson, *Fly till vatten och morgon* (= F); Andreas Bjerre, *Bidrag till mordets psykologi. Kriminalpsykologiska studier* (= M); förf:s *Kriminalpsykologiska studier. 1. Bidrag till tjufnadsbrottens psykologi* (= T).

kologisk synpunkt diskutabla sidor” (F 5). Reservationen ter sig intressant ur minst två aspekter. För det första har Inghes kriminalpsykologiska kompetens en bestämd teoretisk profil. Både han och hans lärare Olof Kinberg är framför allt fokuserade på kriminalitetens samhälleliga dimensioner och ser brottet som en produkt av olika sociala faktorer: uppväxtmiljö, skolgång, yrkesutveckling, kontaktnät, familjeliv etc. (Inghe 1949: 4ff; Kinberg-Inghe-Riemer 1943: 75ff; Inghe 1976: 183ff). För det andra aktualiseras Inghes främsta domän, det psykosociala samspelet, förhållandevis sparsamt i *Fly till vatten och morgon*. Många av hans idéer beaktas visserligen i novellsamlingen – en av de viktigaste är kopplingen mellan kriminalitet och social missanpassning (Kinberg 1935: 29ff; Inghe 1949: 23ff; Inghe 1955: 184ff) – men brottslingarnas samhälleliga bakgrund framställs mestadels mycket skissartat. Ojämförligt större uppmärksamhet ägnar Jonsson åt den renodlat psykologiska problematiken. De flesta av novellerna följer förbrytaren på nära håll och studerar brottets inre mekanismer. Den gåtfulla brasklappen kan alltså indikera att samlingen vid sidan av Inghe anlitar andra kriminalkonsulter, att denna anonyma expertkår utarbetat synpunkter som inte kunnat räkna med den samhällsmedvetne Inghes bifall och att – slutligen – dessa ”diskutabla” (F 5) tankar haft minst lika stor betydelse för novellernas brottsematik.

Vem döljer sig i så fall bakom samlingens ”diskutabla” kriminalpsykologi? Samma år som *Fly till vatten och morgon* kom ut publicerade Jonsson i Verdadiföreningens regi småskriften *Martin Koch*. Dess längsta kapitel ägnas åt Kochs ”största och mest betydelsefulla verk, tvåbandsromanen *Guds vackra värld*” (Jonsson 1941b: 36). Här studerar Jonsson romanens ”lysande kriminalpsykologiska partier” (Jonsson 1941b: 48)² och framhäver deras starka förankring i konkret verklighetsmaterial. Som den mest betydande källan utpekas

den framstående kriminalpsykologen Andreas Bjerre, författaren till Bidrag till mordets psykologi (1925). Vid den tid då Koch skrev *Guds vackra värld* tjänstgjorde Bjerre vid Långholmen och de båda träffades då ofta och hade långa samtal som Koch utnyttjade i sin roman. Bjerre genomgick också manuskriptet innan det trycktes – en smula oroad, ty han fruktade att hans meddelanden till Martin Koch av fängelseledningen skulle uppfattas som indiskretioner. Andreas Bjerre har sålunda en betydande andel i tillkomsten av *Guds vackra värld*. (Jonsson 1941b: 46)

Jonssons småskrift visar stor respekt för Bjerres kriminalpsykologiska sakkunskap (Enquist 1966: 56). Ingen av Kochs övriga inspiratörer ges samma dignitet.

Jonssons Bjerrereferens har fått stort genomslag i Kochforskningen (Engblom 1954: 133ff; Sundström 1961: 247ff; Engblom 1991: 57ff; se även Lund 1945: 138f). I studier om Jonssons författarskap har den däremot inte lämnat mer än blygsamma spår. Även om likheten mellan *Fly till vatten och morgon* och en av Bjerres monografier noterades så tidigt som i Ivar Harries anmälan av novell-

² I uppsatsen ”Världskriget och egoismen” kallar Jonsson *Guds vackra värld* ”en av de skickligaste kriminalpsykologiska romaner som finns” (Jonsson 1940b: 101).

samlingen i *Dagens Nyheter* (Harrie 1941), har överensstämmelserna inte givit upphov till någon mer systematisk undersökning. Som Jonssons primära inspirationskällor utpekade en rad skönlitterära strömningar, framför allt den hårdkokta amerikanska prosan (jfr exempelvis Lindström 1951: 4f; Christofferson 1970: 201; Söderhjelm-McKnight 1978: 12ff, 30ff; Holmqvist 1983: 61ff; Andersson 1984: 97). Leif Landen nämner visserligen Bjerre i sin uppsats ”Om Thorsten Jonssons författarskap”, men enbart i rollen som Kochs konsult: ”som Martin Koch för Guds vackra värld utnyttjat kriminalpsykologen Andreas Bjerres sakkunskap, har Thorsten Jonsson på liknande vis i socialläkaren Gunnar Inghe haft en borgensman för sitt material” (Landen 1961: 59). I *Ett spann över svarta ingentinget. Linjer i Thorsten Jonssons författarskap*, den enda doktorsavhandling om Jonssons författarskap som behandlar *Fly till vatten och morgon*, upprepar Per-Olof Erixon (1994: 110) med några mindre modifikationer Landens omdöme. Betydligt mer generös mot Bjerre är Per Olof Enquist i sin opublicerade licentiatavhandling ”Studier i Thorsten Jonssons kriminalnoveller”, som nämner att Jonsson hämtat inspiration från Bjerres kriminalpsykologi. Men inte heller Enquist ger mer än enstaka exempel på möjliga incitament från Bjerre (Enquist 1966: 67f, 104, 226). Det är Inghes och Kinbergs syn på brottet som ”en form av social missanpassning” (Kinberg 1935: 25) som ges hermeneutiskt företräde i Enquists arbete (Enquist 1966: 7, 30, 68ff, 97ff och passim). I en kort essä, ”En homosexuell succession”, spårar Erik Andersson (1994: 100ff) ett mindre lån från Bjerres brottpsykologi i novellen ”Blom”. Andersson (1994: 103) medger själv att observationen är i behov av kompletterande utredning.

Syftet med denna uppsats är att pröva i vilken mån den ur Inghes synvinkel ”diskutabla” (F 5) kriminalpsykologin i *Fly till vatten och morgon* kan återföras på Bjerres teorier. Bjerres kriminalpsykologiska oeuvre är kvantitativt föga omfattande (Hägerström 1924: 509f; Posse 1946: 215f). Av hans planerade serie *Kriminalpsykologiska studier* utkom enbart två delar: *Bidrag till tjufnadsbrottens psykologi* (1907) och *Bidrag till mordets psykologi* (1925). Några av sina mest grundläggande kriminalpsykologiska idéer lade Bjerre fram i uppsatsen ”Dostojevskij som kriminalpsykolog” (1921). Som Enquist (1966: 23ff) påpekar kom Jonsson troligen i kontakt med Bjerre via Olle Holmbergs essä ”Jagmekanismen”, som behandlar paralleller mellan *Bidrag till mordets psykologi* och gestaltningen av mördare i Theodore Dreisers romaner (Holmberg 1932: 189ff). I en otryckt recension dokumenterar Jonsson de starka intryck han fått av Holmbergs Bjerrepresentation. En djupare bekantskap med Bjerres kriminalpsykologi stiftade Jonsson under arbetet med sin Kochmonografi, både genom läsning av Bjerres egna texter och via Martin Koch (Enquist 1966: 55ff, 67). Som Engblom (1954: 142ff) och Sundström (1961: 247ff) utförligt visat rymmer *Guds vackra värld* många idéer direkt övertagna från Bjerre.

II.

Om man konfronterar *Fly till vatten och morgon* med Bjerres skrifter, blir det tydligt att novellsamlingen på många centrala plan hämtat inspiration från hans kriminalpsykologi. Några av de starkaste impulserna kommer från Bjerres brottslingstypologi. I Jonssonforskningen har de ”verkliga kriminalfall” (F 5) förordet utpekar som novellernas förebilder först och främst sökts i dagspressmaterial. Under sin journalisttid på *Umebladet* 1933–35 rapporterade Jonsson om brottsfall och pågående domstolsförhandlingar (Erixon 1994: 23ff, 110; Enquist 1966: 26ff). I sin licentiatavhandling lyckas Enquist (1966: 74ff, 87, 92, 95 och passim) spåra en rad samtida tidningsartiklar som av allt att döma fungerade som källor till samlingens brotts historier. Erixon (1994: 113) observerar talrika avvikelser mellan de identifierade artiklarna och novellernas förbrytarporträtt och förklarar avvikelserna genom att hänvisa till Jonssons litterära kreativitet. Men i många fall kan differenserna mellan tidningsunderlag och novell frukt- samt belysas med hjälp av Bjerres kriminalpsykologiska idéer. Som stoffkälla äger Bjerres undersökningar i långa stycken samma kvaliteter som tidningarnas brottspalter: de bygger på autentiska brott och formar användbara intriger. Men medan tidningsartiklarna i regel nöjer sig med att återge brottets yttre sammanhang, möter Bjerre brottslingarna på nära håll och fyller genom sitt idoga intervjuarbete de faktografiska ramarna med fördjupad psykologisk verklighet (M 3ff, 36). Han betraktar den intervjuades ”själsliv” (M 4) som ”ett organiskt helt” (M 138) och letar efter hans ”väsens djupaste” (M 57) och ”livsavgörande defekter” (M 184), som enligt Bjerre är den ”yttersta orsaken” (M 103) till den begångna brotts handlingen. Eftersom denna sorts ”lidelser och defekter” trots en viss grad av individualisering tenderar att återkomma i ”samma konstellationer” (T 15), ordnar Bjerre förbrytarna i ett ”begränsadt antal klasser eller typer” (T 14f), som ska ge en heltäckande bild av den svenska brottslighetens psykologiska ”grund” (M 129).

I sin Kochmonografi berömmar Jonsson (1941b: 46ff; jfr även Jonsson 1940b: 101ff) *Guds vackra värld* för dess breda och mångsidiga bild av den svenska förbrytarvärlden. Tack vare Bjerres kriminalpsykologiska taxonomi får hans egen novellsamling samma panoramiska karaktär. I *Fly till vatten och eld* kan man identifiera många yttre enskildheter lånade från Bjerres fallstudier. Men mycket viktigare än dessa detaljlån är att Jonsson i de brotts historier han övertar från olika håll skriver in Bjerres kriminalpsykologiska förbrytar typer. Enquist (1966: 104) noterar att Anna Eufrosynia Vinter i novellen ”Frid i Jesus” utrustas med många drag från ett av Bjerres intervjuobjekt och modelleras till en representant för den ”självbedrägeriskt” (M 30, 40) orienterade mördaren, en av Bjerres tre paradigmatiske typer av mördare (M 30ff). Samma inympning låter sig konstateras i merparten av novellerna. Mordet i novellen ”Järnspisrum” exempelvis kopplas av både Enquist (1966: 87ff) och Erixon (1994: 113f) till ett känt svartsjukedrama, som utspelades 1934 och fick stor uppmärksamhet i media. Presstexterna ger en mycket skissartad bild av gärningsmannen och hans

själsliv. Den 52-årige verkstadsarbetaren K.W. Söderberg sägs ha varit arbetslös, fört ett ”synnerligen oordentligt leverne”, lidit av svartsjueanfall och ”i hemmet ofta misshandlat sin hustru”.³ I novellen fylls de yttre ramarna med en komplex inre dynamik, som följer den andra av Bjerres tre mördarter: ångestmördaren (*M* 85ff). Både novellens Albert och Bjerres representativa ångestmördare saknar självförtroende, upplever sin fysik som defektfull, bryr sig sjukligt mycket om andras omdöme, söker sig till starkare individer som de både beundrar och avskyr, är inkapabla att bygga upp normala kärleksrelationer utan går in i hatförgiftade förbindelser av ”rent sinnligt eller köttsligt innehåll” (*M* 154), har svårt att tala, drar till sig omgivningens ”förpinthet” (*M* 96), lever i ”ett kaos av virvlande grubbel” (*M* 91), drabbas av plötsliga raserianfall etc. Det tredje av Bjerres paradigmatiska mördarpsyken – skenlivstypen (*M* 158ff) – planteras in i en av huvudfigurerna i ”Gård i utkanten”. Såväl novellens skomakare som den exemplariska skenlivsförbrytaren visar ett påfallande egensinne, känner likgiltighet inför sina medmänniskor, kompenserar sin inre ”köld” (*M* 199) med överdimensionerad könsdrift, följer med naiv självklarhet sina enklaste impulser och behov, har incestplaner för – som de hävdar – ”sin hälsas skull” (*M* 165), döljer sig bakom rådande konventioner etc.

Bjerre betonar att det inte finns ”någon skarp gräns” mellan de enskilda förbrytartyperna. Ett ”icke ringa antal” av de interna han undersökt klassificerar han som ”blandtyper” (*M* 129). Samma hybridkaraktär har många av Jonssons brottslingar. Novellen ”Herrens kvarnar mala långsamt” bygger på en tidningsartikel, publicerad i *Umbladet* 1934, som rapporterar om en skåneadvokat åtalad för ”utpressning mot tre personer i Ängelholm”.⁴ Notisen begränsar sig till yttre fakta och meddelar inget om utpressarens psykiska liv. Jonsson fyller tomrummet med karaktärsdrag hämtade från olika typer i Bjerres taxonomi. Många egenskaper delar novellens advokat Weijenberg med Bjerres exemplariska yrkestjuv (*T* 42ff): båda är relativt välbeställda, begår brott för att ytterligare öka sin levnadsstandard, har en stark vilja, agerar med planmässig hänsynslöshet, tillgriper gärna utpressning som metod, betraktar det nuvarande lagsystemet som korrumperat, tror att de har rätten på sin sida etc. I Bjerres analys visar yrkestjuven en särskilt nära affinitet med skenlivstypen (*M* 174f). Novellens advokat ter sig som en liknande blandtyp. I likhet med skenlivsförbrytaren (*M* 158ff) har han en bergfast samvetsro, ser enorma möjligheter framför sig, strävar utan vacklan mot målet, blir alltmer losskopplad från verkligheten, är särskilt attraherad av juridiska aktiviteter, uppfattar alla som brottslingar och moraliska hycklare, anmäler gärna andras överträdelser, upplever sig själv som samhällets och rättssystemets offer. Biltjuven Valdemar Blom i ”Mälaren runt” lånar både namnet och

³ ”Mördaren i Stockholm nu infängad”, *Umbladet* 23.8.1934. Jfr även ”40-årig kvinna mördad”, *Umbladet* 20.8.1934; ”Mördaren i Stockholm på fri fot”, *Umbladet* 21.8.1934; ”Mördaren allttjämt borta. Självmod troligt”, *Aftonbladet* 21.8.1934; ”Mördaren i livet eller icke?”, *Aftonbladet* 22.8.1934; ”Bristande mod hindrade mördaren begå självmord”, *Aftonbladet* 23.8.1934.

⁴ ”Skåneadvokat åtalad för utpressning”, *Umbladet* 20.12.1934. Fallet omnämns av både Enquist (1966: 92) och Erixon (1994: 113).

flera yttre drag från huvudpersonen i Hjalmar Söderbergs (1978:123ff) novell ”Blom” (Enquist 1966: 71, 137ff; Erixon 1994: 118ff). Men Jonsson avviker i många avseenden från intertextens självbild och konstruerar tjuvens psykiska liv som en korsning mellan några av Bjerres kriminalpsykologiska typer. Mest slående är Bloms likhet med alkoholisttjuven (*T* 20ff; *M* 65ff, 76ff, 175 och passim; Andersson 1994: 102f). Enligt Bjerre är alkoholismen inte den primära orsaken till alkoholisttjuvens kriminalitet – den framstår snarare som ett symptom på en djupare psykisk defekt (*T* 21, 38). Samma sekundära roll får alkoholen i Bloms liv. Såväl Bjerres paradigmatiske alkoholisttjuv som Jonssons novellfigur lever planlöst, är ”vagabondnaturer” (*M* 175) som låter sig påverkas av ”ögonblickets stämningar” (*T* 26), visar brist på intresse för det förflutna och framtiden, stjälar utan ”minsta tanke på omgivningarna” (*T* 24), återfaller efter frigivningen snabbt i samma kriminella mönster, är övertygade om att straffen beror på rena missförstånd. Bland andra typer som lånar kriminalpsykologiska drag åt Blom märks ligapojktjuven (*T* 59f) och den homosexuelle brottslingen (*T* 42; *M* 75ff; Sundström 1961: 248f; Engblom 1991: 63; Andersson 1994: 102). Med den förre delar han brist på uthållighet och en allmän inre ”sprödhet” (*T* 60), med den senare – förutom själva sexualiteten (Enquist 1966: 137; Erixon 1994: 120) – bland annat en förkärlek för fabulerade historier, fina kläder, teatraliska gester och tomma ord.

III.

Fly till vatten och morgon har låtit sig inspireras av Bjerres kriminalpsykologiska studier även i synen på vad som utmärker en brottsling generellt. Under sina samtal med internerna på Långholmen konfronterades Bjerre med vissa kriminalpsykologiska drag som, menar han, återkommer hos i stort sett alla förbrytare. Många av sina detaljiakttagelser förser han med universaliserande markörer: ”liksom för de flesta andra brottslingar” (*M* 55), ”liksom för snart sagt alla andra fångar” (*M* 90) etc. Upptäckten av denna sorts regelbundenheter leder honom in på frågan om brottslighetens djupaste psykologiska grund. I sina resonemang kring kriminalitetens ”avgörande egenskaper” (*M* 13) lämnar han delvis den konkreta empirin och lånar bestämmningar från etikens, filosofins och religionens områden. Det konkreta intervjumaterialet kompletteras med skönlitterära exempel (*D* 6ff). I sin licentiatavhandling demonstrerar Enquist (1966: 68ff) att *Fly till vatten och morgon* bearbetar många av Kinbergs och Inghes socialpsykologiska reflektioner kring brottslingens generella kännetecken. Minst lika starka intryck hämtar Jonssons novellsamling, vill jag hävda, från Bjerres allmänna kriminalpsykologiska resonemang.

Ett grundläggande teoretiskt problem Bjerre ständigt återkommer till är brottslingens ”normalitet” (*T* 8). Alla kriminalpsykologiska undersökningar måste, menar han, utgå från frågan i vilken mån brottsligheten kan utforskas med kategorier som beskriver genomsnittspsyket. Hans ståndpunkt är att brottslingen

i de flesta fall fungerar ”som varje annan människa” (M 10) och inte kräver någon specialiserad psykiatrisk begreppsapparat (T 10; M 10ff). Kriminaliteten belyses av Bjerre som ett alldagligt, trivialt fenomen på samma sätt som förbrytarnas livsöden, ”drifter och defekter” framställs som ”i regeln bottenlöst banala” (D 5; jfr även M 118; T 43). Skillnaden mellan brottsligt och icke-brottsligt definieras således snarare i kvantitativa än i kvalitativa termer. Egenskaper som ”i det normala livet framträder som mer eller mindre oskyldiga egenheter eller på sin höjd som betänkliga karaktärsvagheter” får enligt Bjerre ”ostört växa” i de kriminellas själar och ”taga överhanden i hela deras liv” för att slutligen göra dem ”till brottslingar” (M 13). Betecknande nog tenderar han att beskriva de brottsgenererande mekanismerna med hyperboliserande uttryck: ”omåttlig” (T 42), ”ohejdad” (T 54), ”obändig” (M 68), ”oändlig” (M 156), ”monstruös” (M 145), ”extrem” (M 178), ”total” (M 174), överdriven ”ut i det gigantiska” (M 132) etc. Denna karakterologiska hypertrofi ger, hävdar Bjerre, förbrytaren en ”nästan burlesk” (D 15) prägel och gör honom till en ”komisk” (M 202), grotesk ”karrikatyr” (M 68) av det genomsnittligt mänskliga.

I sin Dostojevskijuppsats distanserar sig Bjerre från de skönlitterära brotts-skildringarna, som inte sällan bidrar till att ”bevara glorian kring även det verkliga livets brottslingar, som förvisso icke förtjäna något heroiskt skimmer” (D 5; jfr även M 80f, 118ff, 188f, 192; Engblom 1954: 151). *Fly till vatten och morgon* tar ett lika starkt avstånd från brottslitteraturens effektsökande tendens. Novellsamlingens brottslingar är varken heroer eller psykopater. Precis som Bjerres interner styrs de av vanliga psykiska mekanismer. Sina själsliga defekter delar de med många av novellsamlingens gestalter som inte begått något brott. Förbrytelserna framställs som i grund och botten triviala, ointressanta handlingar. Den mest påtagliga skillnaden mellan det brottsliga psyket och det icke-brottsliga gäller intensiteten. Det finns påtagliga paralleller mellan den misslyckade skomakarsonen Petrus i novellen ”Gård i utkanten” och den arbetslöse Albert i ”Järnspisrum”, men hos den senare tillåts de negativa dragen anta oerhörda dimensioner och det är han som i slutändan blir mördare. På grund av sina rubbade inre proportioner får Jonssons brottslingar en karikatyrisk framtoning. Erixon (1994: 114) försöker profilera den i hans ögon ”mer vetenskapligt” koncipierade novellen ”Järnspisrum” mot den på ”en konventionell uppfattning” byggda ”Herrens kvarnar mala långsamt”. I själva verket utnyttjar båda texterna samma groteska berättarsätt. Att den senare novellen styckvis närmar sig en burleskt färgad satir visar sig ha sin förklaring i samma vetenskapliga teori som de naturalistiska inslagen i ”Järnspisrum”.

I sina allmänna spekulationer intresserar sig Bjerre särskilt för vilka genomsnittsmänskliga egenskaper som är mest predestinerade att alstra brott. I polemik mot den freudianskt inspirerade kriminalpsykologin hävdar han att alla försök att förklara brottsligheten via förbrytarnas libido är ”en ytlig och ofta ovärdig lek med ord”, som ger begreppet sexualitet en omotiverat vid och diffus betydelse. Internernas könsdrift är, menar han, ”aldrig av mera än sekundär betydelse” (M 112). Om den antar abnorma former beror det alltid på ”djupare liggande

defekter” (*M* 113; jfr även Engblom 1954: 140). I *Fly till vatten och morgon* spelar sexualiteten en förhållandevis marginell roll (jfr Enquist 1966: 61ff, 219). Novellerna tematiserar visserligen homosexualitet, blodskam, våldssexualitet, voyerism, narcissism och överdimensionerad könsdrift, men underordnar dessa libidinösa yttringar andra, icke-sexuella fenomen.

I sitt avståndstagande från Freud tangerar Bjerre Alfred Adlers position (Engblom 1991: 57f). Bland de mänskliga själsegenskaper som i förstorad form kan generera brott sätter Bjerre ”svaghet” eller ”allmän livsoduglighet” (*M* 7; jfr Holmberg 1932: 190ff) på första plats. Denna övergripande oförmåga att ”komma tillrätta med de krav som tillvaron ställer på varje människa” (*M* 7) kan enligt honom anta varierande former: viljesvaghet, självuppgivenhet, impulsivitet, lathet, misstänksamhet, inställsamhet, allmän trötthet, prestationsångest, människoskräck, självömkan, självförakt, känslomässig apati, språkstörningar etc. (*T* 18, 20f; *M* 6ff, 85ff, 113ff och passim). *Fly till vatten och morgon* tematiserar alla dessa symptom. Valdemar Blom – för att begränsa sig till ett exempel (jfr även Enquist 1966: 47f) – saknar en stark ledande vilja, hemfaller åt momentana infall, kapitulerar så fort han stöter på motstånd, lägger stor vikt vid omgivningens omdöme, känner ett ständigt behov att förklara sig för andra, försöker till varje pris maskera sina sårbara punkter, är oförmögen till normalt förvärvsarbete etc. Till och med de små syrsorna vid vägen kan få honom att falla i panik. I linje med Adler (Wyss 1961: 174ff) observerar Bjerre att brottslingarna försöker parera sin svaghet genom olika konserverande och kompensatoriska strategier: de ger sig hän åt grubbel, döljer sig bakom gällande normer, utvecklar starka avunds- och hatkänslor, följer vedergällningsinstinkter, drömmer maktdrömmar, associerar sexualitet med våld etc. (*M* 6ff, 37, 75, 85ff, 104 och passim). Det finns inte en enda novell i Jonssons samling som försummar att exemplifiera någon eller några av dessa svaghetsfenomen. Albert i ”Järnspisrum” ägnar sig ständigt åt självplågande tankar, försöker köpa omgivningens acceptans genom att vara fogsam, söker skydd bakom automatiska tvångsgester, fantiserar om sig själv som en riktig ”karl” (*F* 113). Vid åsynen av de personer han upplever som mer lyckade känner han djup beundran blandad med överväldigande hämndbegär. En särskilt stark aggressivitet utvecklar han mot sin sambo och hennes framgångsrike älskare: ”Jävlersjävlar. Fy fan. Fy fan vad jag ska smälla till honom” (*F* 113).

På spaning efter brottslighetens innersta grund konstaterar Bjerre att svagheten som mestadels uttrycks negativt – via frånvaro, brist, avsaknad, förlust etc. – inte fullständigt kan beskriva de mest radikala kriminalitetsformerna förän den fått ett positivt komplement: som en inre kraft, en drift, en lidelse, en lust (*D* 10ff). För denna sorts positiva bevekelsegrund föreslår han olika formler. Som den djupaste och mest allmänna av dem utpekar han själviskheten. Han ansluter sig till bilden av fängelset som ”den radikala egoismens inferno” (*D* 10). De tendenser till naken ”självbevarelsedrift” (*M* 158) och ”egocentrisk livsfientlig egoism” som han ”inom det normala livet” spårar hos många själsligt fattiga individer återfinner han hos den typiska brottslingen ”utvecklade och

förverkligade utan någon som helst begränsning” (M 159; jfr Holmberg 1932: 190ff). I essän ”Världskriget och egoismen” återoppar Thorsten Jonsson den av Bjerres självskhetstanke inspirerade Martin Koch (Engblom 1954: 152; Sundström 1961: 248f) och utpekar ”den hejdlösa egoismen, den totalt utbildade egocentriciteten” (Jonsson 1940b: 102) till människans mest destruktiva kraft, som driver henne till brott och krig. En motsvarande koppling mellan brottslighet och egoism noterar Erixon i novellen ”Mälaren runt”.⁵ I själva verket genomsyrar Bjerres idé om den brottsgenererande jagfixeringen praktiskt taget hela samlingen. I novellen ”Frid i Jesus” exempelvis får Anna Eufrosynia Vinter nåden då hon känner att ”alla inne i rummet” endast ber ”för *henne*” (F 185). I ”Vinterstycke” undertecknar hembrännaren Filipsson sitt testamentariska budskap till eftervärlden med följande egocentriska formel:

*Karl Filipsson, Kvickträsk, Stortärnans socken, Västerbottens län, Sverige, Skandina-
navin, Europa, Världen, Himmlakropen Jorden. (F 31; jfr Landen 1961: 59; Enquist
1966: 129; Christofferson 1970: 202; Erixon 1994: 127)*

I sina kriminalpsykologiska verk studerar Bjerre minutiöst de varierande former som den överdimensionerade egoismen antar i brottslingarnas liv. Även på det planet följer novellsamlingen påfallande nära hans undersökningar. Den egocentriska brottslingen är, påpekar Bjerre, oförmögen att öppna en levande känslomässig relation till sina medmänniskor. Han reducerar sina närmaste till ”delar” (M 213) av honom själv, uppfattar omvärlden som en främmande kuliss, ägnar inte brottets offer och deras öden en enda medkännande tanke (M 48). Inte heller någon av brottslingarna i *Fly till vatten och morgon* utvecklar någon form av empati med sina offer. De personliga föremål den bestulna bilägaren lämnat i sin bil väcker enbart irritation hos Blom. De platser han passerar ter sig för honom ”skugglika” och ”platta som teaterkulisser” (F 55). Novellbrottslingarnas livspartner tilldelas rollen som deras själlösa kopior. Hustrun i ”Herrens kvarnar mala långsamt” upprepar mekaniskt advokatens självgodas maximer. Ett annat vanligt uttryck för internernas egoism är enligt Bjerre ”ohejdad njutningslystnad” (T 54; Engblom 1954: 160; Engblom 1991: 63). Brottslingarna utnyttjar sina medmänniskor som ”redskap” (M 213) och ”arbetsdjur” (M 212) för att tillfredsställa sina måttlösa behov. Sexualiteten och kärleken, som normalt ger möjlighet till komplexa intersubjektiva erfarenheter, urartar till en ”rent egoistisk brunst” (M 205). I Jonssons samling är njutningslystnaden en av de viktigaste drivkrafterna bakom de brott som begås. Den materiella lyxen – bilar, utlandssemesterar, radiogrammofoner etc. – tematiseras i flera noveller. Orden *skönt* (F 42, 197), *bekvämt* (F 41), *ljuvligt* (F 177), *behagligt* (F 86), *härligt* (F 187), *utmärkt* (F 177), *gott* (F 44), *sött* (F 42), *trevligt* (F 163) etc. får oftast en ironisk klang. Brottslingarna utnyttjar sina familjer som rå arbetskraft. Sexualiteten blir ett medel att lösa rent egoistiska behov. Ett egocentricitetsfenomen som Bjerre särskilt uppmärks-

⁵ Jfr Erixon (1994: 121). Erixon omnämner inte Bjerre i sammanhanget utan attribuerar egoismtanken Martin Koch. Se även Enquist (1966: 25).

sammar är projiceringen. Eftersom brottslingarnas egoism, förklarar han, är ”det enda ursprungligt levande inom dem själva”, tenderar de att hos andra människor inte se annat än ”egoistiska drivkrafter” (M 181; jfr även M 159, 183f, 203) och kriminella instinkter. Jonsson förser sina brottslingar med samma överföringsmekanism. Utpressaren Weijenberg har en låg ”uppfattning av människan. Ingen är pålitlig och ingen vill hjälpa” (F 72). Biltjuven Blom frågar en liten flicka som säljer hallon: ”Du har väl inte stulit bären, lilla vän?” (F 51).

Även om Bjerre skiljer mellan brottslighetens positiva och negativa princip, betonar han – inte olik Adler (Wyss 1961: 175f) – deras ömsesidiga dialektik. Fogsamhet och aggressiv självhävdelse, förtvivlan och grymhet, betraktas som tvillingfenomen och ses som den gemensamma orsaken till en rad brottsrelaterade defekter, som jämte svaghet och egoism räknas till brottslighetens allra väsentligaste element. En av dessa kriminalpsykologiska grundstörningar är isolering. Vare sig brottslingen behärskas av viljelöshet eller av blind brutalitet avskar han sig, skriver Bjerre, ”de band som förenar honom med alla samtidigt levande” (D 3) och sjunker ”allt djupare i ensamhet” (M 144; jfr D 8). Brottet förstör hans ”elementära solidaritetsinstinkter” (D 10) och gör honom oförmögen till varaktigt samarbete (M 108, 149ff, 174, 186, 203; D 3). Ytterligare en konstitutiv kriminalpsykologisk defekt, en följd av såväl svaghet som jagfokuserad styrka, är enligt Bjerre fåfänga. Han observerar att internerna fäster oproportionerligt mycket uppmärksamhet vid det yttre och tenderar att ”pråla inför andra med lysande trasor” (D 14; jfr Sundström 1961: 249, 259). Det dialektiska störningsfenomen Bjerre ägnar mest uppmärksamhet åt är ”självbedrägeriskhet” (M 22, 209; jfr Sundström 1961: 248f). Han konstaterar att brottslingarna i regel är ”häpnadsväckande okunniga om de avgörande egenskaper” (M 22) han genom sina analyser frilägger i deras själsliv. De krafter som driver dem till brott hålls fångna i ”det omedvetnas mörker” (M 28). I stället för att bemöta sina defekter i en konstruktiv ”själfrannsaking” (T 29) väljer de kriminella den ”bekvämmaste” vägen, flyr in i livslögnen och omskapar ”tillvarons alla besvärande realiteter” (M 8) till en fabulös, harmonisk och alltid lika självgod värld. Sitt brott upplever de som en ”bagatell” (M 71). Ironiskt nog döljer deras ”vrångföreställningar” (M 123) alltid ”ett korn av sanning” (M 211) som avslöjar deras reella bevekelsegrunder.

Fly till vatten och morgon lägger ned stor energi på att demonstrera en växelverkan mellan det kriminella egots entropi och hypertrofi. Uppgivenhet och brutalitet, självförnekelse och självhävdelse framställs som två sidor av samma brottsgenererande dynamik. Den misslyckade butiksägaren i ”En halv liter konjak” visar sig som mest hjälplös då han med sadistisk grymhet fantiserar om hur han förödmjucar sin konkurrent. Med lika stark emfas konkretiserar Jonsson de följderna som Bjerre kopplar till förbrytarnas dialektiska ”svaghetsegoism” (M 194). Även om några av samlingens kriminella lever i förhållanden lyckas ingen av dem utveckla någon verklig gemenskap. Blom upptäcker att alla andra har ”sällskap”, bara han själv är ”ensam” (F 46). Samma Blom manifesterar sin egocentricitet genom att ge utlopp åt narcissistisk fåfänga, prova nya kläder och

svärma för Oskar II:s ståt och prakt (jfr Landen 1961: 59). Orden *snygg* (F 79, 106, 140), *vacker* (F 79, 178), *fördelaktig* (F 42), *uttrycksfull* (F 136), *charmant* (F 52), *fin* (F 50), *underbar* (F 136), *manlig* (F 139), *bredaxlad* (F 129) etc. får i novellerna samma negativt-ironiska färgning som de lyxbetecknande adjektiven. Märkta av sin egocentriska svaghet vågar samlingens brottslingar inte konfronteras med den nakna realiteten utan döljer sig bakom självförsvarande förställningar. Biltjuven Blom artikulerar aldrig för sig själv att han planerar något kriminellt utan ägnar sig åt illusoriska ursäkter som gör stölden till ett oskyldigt lån:

Bara en liten bit, tänkte han. Runt kvarteret som jag går nu eller också en bit efter Högalidsgatan, hörnet vid kyrkan och utför backen och tillbaka efter Hornsgatan. Så här tidigt på morgonen kan han inte behöva bilen. En sådan bagatell, tänkte han; det gör ingenting. (F 38)

Men paradoxalt nog ger gestalternas självbedrägerier inblick i deras djupaste omedvetna defekter. Fadermörderskans religiösa hycklerier i "Frid i Jesus" demaskerar ofrivilligt hennes krassa bekvämlighet: hon berömmar Herren för att han har ordnat det så "Härligt" för henne att hon kan "få *njuta* ett liv i Jesus" (F 187, kursiv här). Som ett "töcken av njutningsfantasier" (M 53) avslöjar sig den självförljugna fromheten även i Bjerres undersökningar.

IV.

I den mån Bjerre undersöker brottsligheten med renodlat kriminalpsykologiska medel utgår han från "likhetspunkter" (M 13) mellan brottsligt och icke-brottsligt. Samtidigt är han medveten om att denna kvantitativa belysning av kriminalitetsfenomenet lätt kan leda till "moralisk indifferens eller moralisk nihilism" (M 16), en position oförenlig med hans egen moraliska grundsyn (jfr Sundström 1961: 243ff, 249ff). För att värna om den "oerhörda skillnaden" (M 14; jfr D 3) mellan normalitet och kriminalitet kompletterar han sina psykologiska bestämningar med etiska kategorier. Hos alla de förbrytare han möter på Långholmen konstaterar han en "moralisk förödelse" (M 108), en fullständig själslig "död" (M 143; jfr M 100), ett etiskt "tomrum" (M 198) etc. Denna "känslotomhet" (M 202; jfr M 204) beskriver han i etiska termer som frånvaro av ånger (jfr Engblom 1954: 144ff, 155). En individ med normal ångerkapacitet är enligt Bjerre oförmögen att begå brott (M 63, 68, 71, 81 och passim). Hans interner däremot känner sig vanligen "skuldfrä" (M 39), lever i "fullaste samvetsfrid" (M 61; jfr M 215), betraktar sina gärningar som neutrala vardagshandlingar, "oundvikliga misstag eller rent av naturföreteelser" (M 140), som inte kräver någon fördömmelse eller bättring. En del kriminella kan, observerar Bjerre, visserligen drabbas av en sorts oro, men den har inget med normala samvetskval att göra. Antingen är den ett svagt eko av deras gamla moraliska hämningar som blivit "sönderfrätta" (M 63; jfr M 68, 71ff, 81) av den alltmer lösaktiga livsföringen. Eller

är deras ”grämelse” (M 48) ett utslag av rent kriminalpsykologiska faktorer – egoism, svaghet, självömkan, rädsla för straff, vinstrelaterade praktiska kalkyler etc. – som inte inbegriper någon djupare etisk reflektion. Hur oberoende av ”alla moraliska instinkter” (M 140; jfr M 63) detta ”ångestgrubbel” (M 141) kan vara visar sig inte minst genom att det aldrig är kopplat till själva brottet och dess offer, som oavsett överträdelsens ”fördömvärdhet” (M 209) bemöts med samma ”tomma eller döda likgiltighet” (M 140; jfr M 171ff). I Dostojevskijessän illustrerar Bjerre sin kriminalpsykologiska etik med två litterära exempel. Fångarna i *Döda Huset* betraktas som paradigmatiske brottslingar, eftersom de visar en fullständig frånvaro av ”all ånger i moralisk mening” (D 7; jfr D 8; Dostojevskij 1913: 20; Engblom 1954: 150ff). Till skillnad från dessa ”moraliskt döda” (D 8) plågas Raskolnikov av ”bottensunda hederlighetsinstinkter” (D 4) och känner ”lidande” (D 5) inför det som skett. Därför är han, menar Bjerre, ”icke någon brottsling, ingen kriminell natur” (D 3; jfr Holmberg 1932: 190; Engblom 1991: 64ff). Hans rånmord kunde inte ha begåtts ”i det verkliga livet” (D 3) och måste ses som ”en symbol” eller ”ett litterärt uttrycksmedel” (D 4) för ”vår tids” (D 6) ondskeproblematik långt utöver den specifika kriminalpsykologiska sfären.

Det råder skilda uppfattningar om moralens plats i *Fly till vatten och morgon*. Enquist (1966: 108ff, 233; se även Jonsson 1940a: 7) ställer moralisten Jonsson i fokus och försvarar samlingens etiska tendens. Hans tes får stöd av flera skribenter och forskare – däribland Lars Andersson och Per-Olof Erixon – som är överens om att novellernas estetiska experiment bottnar i ”ett orubbligt moraliskt ställningstagande” (Andersson 1984: 105; jfr Erixon 1994: 124ff). Deras huvudopponent, Thomas Bredsdorff (1991: 53ff), menar att Enquist snarare utgår från författarens biografiskt dokumenterade habitus – jämte från sin egen norrländskt-puritanska förväntningshorisont – än från samlingens implicita betydelsestrukturer. Oförmögen att hitta entydiga belegg på Jonssons moraliska hållning i novellernas narration inplanterar han dem, fortsätter Bredsdorff, med ”stilistikens grova samlingsbegrepp” (Bredsdorff 1991: 55) i stilen och missar därmed den porösa, subtila mångtydighet novelltexternas berättarteknik erbjuder.

I sin licentiatavhandling noterar Enquist (1966: 55) visserligen Bjerres fasta moraliska ”attityd” men gör inte hans etiska distinktioner till operativa tolkningsinstrument. Mot fonden av Bjerres kriminalpsykologiska etik får samlingens moraliska budskap, menar jag, en mycket starkare textuell förankring än vad tidigare forskning förmått visa. Novellerna tematiserar alla väsentliga punkter i Bjerres syn på brottslighetens etiska väsen. Ingen av Jonssons kriminella utrustas med något riktigt samvete. Där normala människor skulle hejdas av elementära moraliska impulser, känner den arbetslöse Albert i ”Järnsprisrum” enbart ”en tomhet så att ibland snurrar det i väg i skallen nånting tomt-snurrande fort” (F 103). Han är själsligt död långt innan han mördar sin sambo. Brotten väcker i samlingens kriminella ingen skuld- eller ångermedvetenhet. På sin höjd förnimmer de en rudimentär oro som saknar djupare moralisk medvetenhet. Mördaren Albert förnimmer hur hans inre lugn rubbas av en oartikulerad ångslan:

Allting var färdigt, men här måste stökas undan så att allting blev riktigt färdigt; sockret på golvet knastrade under fotsulorna, och något var ännu kvar att göra fast allting var färdigt. Allting var lugnt och nästan färdigt, men något måste göras innan det var riktigt färdigt. (F 120)

Fadermörderskan Anna Eufrosynia Vinter i "Frid i Jesus" uppträder visserligen offentligt som "en stor synderska" (F 185), men bakom hennes bekännelse döljer sig en fullständig moralisk indolens: hon finner snabbare än andra "ro i fängelset" (F 186), skattar sig "lycklig" (F 186), utplånar minnet av sitt offer. Berättaren punkterar explicit hennes skenmoral genom att konstatera att hon redan några dagar efter brottet "började ångra sig mindre och tänka mindre på det hon gjort" (F 182).

Huvudpunkten i kontroversen mellan Enquist och Bredsdorff gäller tolkningen av novellen "Gård i utkanten", som berättar om ett blodskamsbrott mellan två syskon. Medan Enquist (1966: 96ff) utgår från att syskonparet begår ett reellt brott och relaterar det till Kinbergs, Inghes och Riemers (jfr Kinberg 1934: 209; Inghe 1938: 173; Kinberg-Inghe-Riemer 1943: 145ff och passim) psykosociala incestundersökningar, menar Bredsdorff (1991: 42ff, 55ff; se även Erixon 1994: 126) att samlaget inte får någon explicit skildring i texten och att syskonen därför troligen är utan skuld. Det kriminella kopplas i stället till bykollektivets ryktesspridning: det är omgivningen som skapar brott och kreerar brottslingar. Vad varken Enquist eller Bredsdorff noterar är att novellen i långa stycken följer ett av Bjerres fallstudier med en far som tvingar sina döttrar till sex (M 165ff). Ännu viktigare än dessa stoffrelaterade lån är novellens tydliga hänvisningar till Bjerres kriminalpsykologiska etik. I essän "Berättaren Dostojevskij" ansluter sig Jonsson (1951: 133) i väsentliga punkter till Bjerres etikorienterade Dostojevskijläsning. "Gård i utkanten" (F 189) förser han med ett motto ur *Onda andar*, ett fragment ur munk Tichons resonemang om hur de rena och orena själarna kommer att reagera på Stavrogins bekännelse. Medan Stavrogins förbrytelser i de besmittade själarna inte kommer att väcka mer än en egoistiskt färgad avsky och en falsk ångra, kommer de obesmittade själarna, säger munken till Stavrogin, att "gripas av fasa men behålla den för sig själva och anklaga sig själva för detta" (Dostojevskij 1922: 49; jfr Landen 1961: 60). På ett motsvarande sätt skriver Bjerre att den etiskt ofördärvade individen känner en djup "moralisk fasa" (M 15), som först och främst relateras till "själva brottet eller brottsligheten såsom sådan" (M 63; jfr M 16). Hos de själsligen döda däremot blir denna "fasa inför brottet såsom sådant" (M 71) fullständigt reducerad och genom självbedrägerimekanismerna ersatt av förljugen självbelåtenhet och oreflekterad "njutningslystnad" (M 108). "Gård i utkanten" illustrerar båda positionerna. Skomakaren Albert som bestämt sig för att inleda ett incestuöst förhållande med sin dotter tränger bort skuldkänslan genom ett nät av egoistiska motivationer och religiösa hycklerier. Då hustrun försöker avstyra hans planer genom att säga att han kommer att "få ångra" svarar han kort: "Bry de int. Jag gör vad jag gör, och hä jer tjonget" (F 200). Lika besmittade är syskonparets grannar som – i likhet

med ”människorna” (Dostojevskij 1922: 49) i Tichons resonemang – är odugliga att uppleva fasa inför själva brottet. Deras själsligt ”tomma” (F 220), självgod ”förskräckelse” (F 219) riktar sig enbart mot de olyckliga incestbrottslingarna. Till skillnad från faderns och bybornas totala avsaknad av moralisk fasa upplever syskonparet ”ängest över att gemenskapen var skuldbelastad och bitter” (F 216). Att som Bredsdorff påstå att blodskammen mellan syskonen inte ägt rum gör deras samvetskval omotiverade. En mycket mer plausibel lösning är att följa novellens motto och tolka syskonen som ”obesmittade själar” (F 189) i analogi med Bjerres förståelse av Raskolnikov. Syskonen idkar incest i samma mening som Raskolnikov begår sitt rånmord. Till följd av sina moraliska ”hederlighetsinstinkter” (D 4) är ingen av dem någon ”kriminell natur” (D 3; jfr Engblom 1954: 150ff). Deras brott, omöjligt i ”det verkliga livet”, är en litterär ”symbol” för ”andra själiska verkligheter än dem som föda brotten utanför böckernas värld, i det borgerliga samhället” (D 3f).

Bjerre ger sin kriminalpsykologiska etik en djupare kulturhistorisk förankring. Individens förmåga till ånger är, menar han, en produkt av en mödosam moralisk utveckling som sträckt sig över ”rader af generationer”, fordrat ”årtusenden och de mest oerhörda lidanden i släktets historia” och lett fram till framskapandet av samvetets krafter som tämjer själens brottsliga impulser (T 37; jfr Engblom 1954: 154). Människan upprepar på det ontogenetiska planet släktets moraliska fylogenes. Redan under den tidiga barndomen internaliserar hon arvet från ”fäder och urförfäder” (T 37) och utarbetar ”naturliga moraliska förutsättningar” (M 63), som låter henne fasa inför blotta tanken på brott. Genom att beträda den kriminella banan upphäver hon sina historiska spärrmekanismer. Bjerre urskiljer fyra faser i denna moraliska nedmonteringsprocess. Alla fyra tematiseras i *Fly till vatten och morgon*. Den första etappen sker under människans ”barnaår” och innebär att hennes ”naturliga anlag” spontant och utan påverkan av kritisk självreflektion stelnar till bestämda, ”i framtiden opåverkbara karaktärsegenskaper” (M 146). Det är under denna tidiga ”själsutveckling” den framtida brottslingen får sina speciella ”känslor, föreställningar, viljeimpulser, planer” (M 146), som kommer att underminera hans moraliska instinkter och driva honom till brott. Den andra fasen innebär att den framtida brottslingen seriöst börjar överväga brottet. Även om den nyfödda brottstanken ofta stöter på motstånd från ”moraliska hämningskrafter” (M 209) som leder till ”en fullt medveten motivkamp”, ligger utgången av striden enligt Bjerre i själva ”sakens natur” (M 208). En människa kan inte, argumenterar han, på allvar börja överväga möjligheten av ett brott förrän hennes internaliserade ”laglydnadsinstinkter” och ”moraliska levnadsregler” (M 208) frätts sönder av rent själviska bevekelsegrunder. Ett pragmatiskt övervägande om brottets lönsamhet kan på grund av egoismens självbedragande potential aldrig skapa samma spärr mot den förestående överträdelsen som en ”ursprunglig känsla för brottets moraliska fördömvärdhet” (M 209). Den av brottstanken ansatta individen kommer förr eller senare att inbilla sig att förbrytelsens ”vinstmöjligheter” är ”gränslösa” och bestämma sig för att skrida till verket. Att hans ”djupaste, omedvetet hämmande krafter” är ”döda”

(*M* 209) långt före själva brottet, visar sig inte minst genom hur han uppfattar sina eventuella förförare. Den framtida brottslingen får, observerar Bjerre, inte sällan sin brottstanke från moraliskt skadade personer, som frestar honom med ”lockande skildringar” (*M* 32; jfr *M* 40f, 59) av livet efter brottet. Men genom sin etiska indolens är han inte i stånd att ”skjuta skulden på någon annan” och uppleva sig som ett ”offer” för omgivningens ”depraverande inflytande” utan betraktar sitt brottsliga tänkesätt som något ”fullt försvarligt” (*M* 62). Den tredje fasen i den moraliska upplösningsprocessen utgörs av förbrytarens premiärbrott. Bjerre betonar att ”det första brottets rent själsliga betydelse knappast kan öfverskattas” (*T* 37; jfr *M* 63, 71f, 208ff). Den människa som för första gången stjälar, mördar, begår ”mened eller våldtäkt” (*T* 36) bryter igenom ”de vallar af moraliska instinkter” som släktet under sin långa historia omvandlat till ”psykiska realiteter inom hvarje människa” (*T* 37). Den fjärde och sista etappen innebär att det singulativa första brottet får en iterativ karaktär. En tjuv som en gång stulit föder inom sig ”medvetandet om att kriminella instinkter lefva inom honom” (*T* 39), ställer sig ständigt frågan ”hvarför skulle man icke stjäla?” (*T* 37) och gör sin första brottsliga engångshandling till en vana (*T* 38; *M* 72).

I Jonssons novellsamling tematiseras den moraliska nedbrytningens första fas inte minst i ”Herrens kvarnar mala långsamt”. Även om utpressarens son inte haft någon explicit brottstanke, förkroppsligar han många kriminalpsykologiska ”anlag” (*F* 69) som drivit samlingens förbrytare in på brottets bana. Särskilt stark är hans affinitet med biltjuven Blom i ”Mälaren runt”. Båda lägger vikt vid det yttre, bryr sig om sin klädsel, drömmer om lyx, har svårt att samla sig till regelrätt arbete, ändrar planer så fort de stöter på motstånd etc. Nedmonteringens tre sista faser studeras noggrant i novellen ”Stilla afton”, som skildrar barnsköterskan Signes första brott. Den förfalskningsidé hon får av bedragaren William förstärks av hennes egna kriminalpsykologiska anlag – svaghetsgoism, njutningslystnad, lyxfantasier, fåfänga, fallenhet för självbedrägerier etc. – och styr henne med obeveklig logik mot överträdelsen. Hennes själsdöd manifesterar sig genom att hennes moraliska instinkter inte förmår mobilisera mer än ett obetydligt motstånd mot förförarens alltför uppenbara intentioner. Hon uppfattar inte hans argument som principiellt förkastliga utan övertar närmast automatiskt hans perverterade syn på rätt och orätt (*F* 143). Hennes inre oro gäller främst brottsplanens yttre, tekniska omständigheter. William tar inte hennes dubier på allvar och förstår att hennes korrumpade vilja förr eller senare kommer att alstra brott (*F* 144). Då förfalskningen blivit ett faktum, upplever hon ingen ånger utan bryr sig mest om äktheten i hans deklarerade tillgivenhet. Han lugnar ned henne genom att profetiskt antyda hennes brottsliga framtid: ”Det blir snart en vana” (*F* 151).

I sina kulturhistoriska spekulationer närmar sig Bjerre Cesare Lombrosos (2006: 91ff) kriminalantropologiska teori om brottslighet som atavism. Genom att förstöra de moraliska spärrar som släktet mödosamt byggt upp under sin långa historia återfaller, menar Bjerre, förbrytaren ofrånkomligt i de ”våldsamma lidelser, vilka oberörda av årtusendens civilisation nedärvt direkt från

förfäder i de dagar då djuren blevo människor” (*D* 12; jfr *M* 123, 155, 179, 201). Brottslingens ”animala” (*M* 108) själsliv leder tanken till ”de lägst stående primitiva folken” (*M* 174) och visar ”påfallande likhet eller släktskap bl.a. med barnens” (*M* 114; jfr *M* 20, 118, 146). Med utgångspunkt i denna övertygelse om kriminalitetens regressiva karaktär formulerar Bjerre en pessimistisk syn på brottslingarnas ”naturliga regenerationsförutsättningar” (*M* 142). Eftersom de moraliska normerna, skriver han, fordrat släktets tusenåriga uppbyggnad, är det omöjligt för en enskild människa att ”under sitt korta lif restituera dem” (*T* 37). Sedan hon en gång förskingrat ”sitt arf från fäder och urförfäder”, kan hon inte återvinna det på annat sätt än att ”göra om allt det arbete, genom hvilket det samlats sedan släktets barndom” (*T* 37) och till en sådan enorm prestation saknar hon helt enkelt förutsättningar. I *Fly till vatten och morgon* uppvisar brottslingarna tydliga atavistiska drag. De har ”barnlig skrivstil” (*F* 31), får djuriska rase-riattacker, rör sig som ”i ett dressyrnummer” (*F* 91), ägnar sig åt infantila tankar, söker sig instinktivt till ”djurets värme” (*F* 235), är trötta ”som barn” (*F* 228; jfr även Christofferson 1970: 202; Enquist 1966: 35f, 74, 132, 229). Ingen av dem förmår av egen kraft regenerera sitt fördärvade moraliska sinne. Blom försöker svagt samla sig till en etisk reflektion över sina återfall, men släpper, driven av hunger, ögonblickliga intryck och narcissistiskt njutningsbegär, snabbt det plågsamma minnet av ”de tidigare gångerna” (*F* 44). I en filosofisk passage i *Bidrag till mordets psykologi* skisserar Bjerre visserligen en bild av människans genomgripande pånyttfödelse, ”en sinnesförändring varigenom hennes ursprungliga individualitet verkligen dött och en ny människa fötts inom henne” (*M* 141). Men visionen förses med korrektivet att människan i allmänhet – och i ännu högre grad ”det verkliga livets brottslingar” – saknar ”psykologiska förutsättningar” (*M* 141) för en dylik ”regeneration” (*M* 142). Förbrytarens totala pånyttfödelse ges samma fiktivt-symboliska status som rånmördaren Raskolnikovs samvetsqual. En motsvarande förnyelse gestaltar Jonsson i titelnovellen ”Fly till vatten och morgon”. Huvudfiguren, en yngling vars kläder besudlats med spyor och blod, lyckas visserligen ta sig fram till havet och genomgå ett rituellt reningsbad. Men till skillnad från samlingens övriga texter håller sig denna novell till ett icke-realistiskt, allegoriskt skrivsätt.

Inte minst genom sin kulturhistoriska inramning får Bjerres kriminalpsykologiska etik en närmast religiös underton. Förbrytarnas brottsgenerande mekanismer beskrivs genomgående via typiskt kristna referenser. Svaghetsgoismen jämförs med ”synd”, ”dödssynd” (*M* 86), ”högmotsdödssynd” (*M* 128; jfr *M* 138, 212) etc. De atavistiska tendenserna kontrasteras mot den högtstående ”mosaiska” (*M* 174) moralen. Själsdöden diagnosticeras som en oförmåga till ett ”sunt och äkta religiöst liv” (*M* 44; jfr *M* 135, 144, 156, 212). Dostojevskijs religiösa diktning åberopas som vittnesbörd om brottslingens själsliga förödelse. Många av Bjerres tankar – idén om det första brottets irreparabla karaktär, vanskans betydelse, brottslingens inneboende dödslust etc. – har direkta paralleller bland annat i Augustinus och Luthers hamartologi (jfr exempelvis TeSelle 1970: 72). Jonsson registrerar osvikligt sina kriminalpsykologiska intertexters

religiösa underström; hos Bjerres lärjunge Martin Koch hittar han ett synsätt som ”står mystiken nära” (Jonsson 1940b: 102; jfr Jonsson 1941b: 42). Att Jonssons eget författarskap visar ett religiöst drag har – även om i mycket allmänna ordalag – noterats i tidigare forskning (jfr Landen 1961: 57, 60; Enquist 1966: 109, 219, 232; Bredsdorff 1991: 54; Erixon 1994: 7, 26, 107). I *Fly till vatten och morgon* får det moraliska normsystemet genomgående stöd från inlagda religiösa allusioner. Signes första brott utformas i analogi med Kierkegaards språng och det bibliska syndafallet. Skomakarens despotism görs till en parodi på Jahwes och den gammaltestamentliga Davids auktoritet. De etiska värderingarna signaleras genom lån från kristendomens gängse referenskod (ormen, dopet, stilla afton etc.).

V.

Vid sidan av de renodlat kriminalpsykologiska tankekomplexen har Bjerres studier betydelse för Jonssons novellsamling även på det samhällskritiska planet.⁶ Både Bjerre och Jonsson utnyttjar kriminalpsykologiska observationer för att ifrågasätta rättsapparaternas rutiner. I *Fly till vatten och morgon* är kritiken mot domstolsväsendet särskilt tydlig i inledningsnovellen ”Vinterstycke”, som intar rättens perspektiv och skildrar hur en fjärdingsman hämtar en dömd hembrännare till kronohäktet. Den mest slående narrativa egenheten i novelltexten är rättsrepresentanternas bristande epistemologiska tillgång till brottslingen. För fjärdingsmannen förblir hembrännaren en ständig gåta. Inte ens hans identitet låter sig entydigt fastställas (jfr Christofferson 1970: 203; Enquist 1966: 130). Rättsfunktionärens klumpiga och skadliga beteende är en direkt konsekvens av hans okunskap. I sin Jonsson-avhandling väljer Erixon (1994: 126ff) att tolka novellens enigmatiska berättarsätt i metalitterära kategorier. Fjärdingsmannen jämförs med författaren själv. I viss mån har denna läsning stöd i Bjerres kriminalpsykologi. I sin metoddiskussion betonar han att ”fullständig klarhet över andra människors själsliv naturligtvis aldrig kan uppnås” (M 11). Men samtidigt är Bjerre fast övertygad om att man med hans metodiska verktyg kan uppnå en tillförlitlig förståelse av kriminaliteten. I sina analyser återkommer han ofta till bilden av hur han genom ”ett långt och mödosamt arbete” lyckas ”tränga fram till full klarhet” (M 36) över brottslingarnas ”djupaste egenskaper” (M 17; jfr även M 90, 118, 126, 129, 136 och passim). Jonssons noveller delar Bjerres övertygelse om psykologins förmåga att medvetandegöra brottslingens omedvetna ”innersta” (T 53). I gestalternas själsliv återfinns samlingens implicita författare i princip alla de brottsgenererande komponenter Bjerre diagnostiserat hos sina interner. Erixons parallell mellan novelltexternas och den fyrkantige rättsfunktionärens bräckliga vetande ter sig mot den bakgrunden föga övertygande.

⁶ Av tidigare forskare är det framför allt Enquist (1966: 114ff) som uppmärksammat samlingens sociala orientering, dock utan att beakta kopplingarna till Bjerres samhällskritik.

Ett bättre tolkningsalternativ erbjuder en annan linje i Bjerres kriminalpsykologi. Med utgångspunkt i sina fältstudier kritiserar han det europeiska straffsystemet för att det är ”matt, famlande, kraftlöst, utan fasthet och styrka” (T 48) och genom sin villrådighet snarare förvärrar än botar brottslingarnas defekter. Det största felet i domstolarnas och fängelsernas praxis är enligt Bjerre den totala bristen på konsekvens. Straffets roll är, menar han, att visa brottslingen samhällets absoluta och obetingade ogillande. Denna uppgift kan påföljden fylla på två sätt: antingen genom att uppfostra den dömda till ”hvad samhället önskar” (T 46) eller genom att vara ”så afskräckande som möjligt” (T 47). I det förra fallet känner brottslingen att statens enda avsikt är att ”utrota hans kriminella instinkter” (T 47) och att inga medel sparas för detta ändamål. I det senare fallet däremot upplever den dömda att staten gentemot en person med brottslig viljeinriktning inte känner sig ”bunden af någon som helst hänsyn” och att ”ingen pina anses för sträng” (T 47) för att bryta en sådan kriminell vilja. Det europeiska domstolsväsendet har, menar Bjerre, inte följt något av de båda alternativen fullt ut utan valt att kombinera förbättringssträvandet och avskräckningsintentionen. Resultatet av detta hybridtänkande har blivit en ”vacklande och oviss” (T 48) rättsapparat, som i stället för att utrota kriminalitetens psykiska mekanismer bara förstärker brottslingens svaghetsegoistiska läggning. När den kriminelle inser att hela det i hans ögon ”gigantiska ämbetsmaskineri” som är ”satt i rörelse med oerhörda kostnader för att bekämpa honom” misslyckas med sina avsikter, höjs ”hans aktning för sig själf” (T 49). Han får ”en behaglig känsla af att tillhöra en klass med makt och af vikt och betydelse” och blir bekräftad i ”sin sällsamma tro” att han har ”rätt i sin kamp mot samhället” (T 49). ”Vinterstycke” ansluter sig på de flesta punkter till Bjerres bedömning. Novellens fjärdingsman visar en tvekan villrådighet och pendlar obetänkt mellan beredskap till empati och officiell fördömelse, övertalning och brutalt våld (jfr Christofferson 1970: 202; Enquist 1966: 133ff). Hans famlande beteende ger näring åt den dömdes motståndskamp och utmynnar i blodutgjutelse. Då funktionären till slut lyckas ta sig in i rummet hittar han en anteckning med hembrännarens stridslystna ord: ”NU KOMMER DOM NU SKA DOM FÅ SI PÅ DJÄVLARS” (F 31). Hotel- sen har undertecknats med den redan citerade egocentriska formuleringen, som manifesterar hembrännarens övertygelse om sin unika plats i världsalldet. Bjerre betonar att en reform av det kollapsade rättssystemet kräver fördjupade insikter i brottslingarnas själsliv. Sina fältstudier uppfattar han som en del av detta samhällsförbättrande projekt. Jonssons samling, som i sina återstående åtta noveller sätter brottets psykologi i centrum, låter sig läsas som ett analogt bidrag.

VI.

Affiniteten mellan Bjerres kriminalpsykologi och *Fly till vatten och morgon* omfattar slutligen det narrativa instrumentet. Både i de litteraturvetenskapliga och i de litteraturkritiska sammanhangen märks en tendens att knyta Jonssons

berättarteknik till den så kallade hårdkokta amerikanska stilen (se exempelvis Lindström 1951: 4f; Landen 1961: 57ff; Palm Lund 1961: 109; Holmqvist: 1983: 61ff; Andersson 1984: 94ff). Jonssons artikel ”Den objektiva berättarmetoden” åberopas som en väsentlig del av argumentationen (Landen 1956: 198; Enquist 1966: 17, 31; Söderhjelm-McKnight 1978: 15ff; Erixon 1994: 157f). Men i denna artikel tar Jonsson snarast avstånd från den strikt objektiva narration som håller författaren helt borta från fiktionens ”värld” och efterlyser i stället en annan, mindre ”hermetisk” (Jonsson 1951: 38) teknik, som ger konstnären större möjligheter att kommentera verkligheten och visa samhällskritiskt engagemang. I detta sökande efter en friare berättarstil hämtar Jonsson viktiga impulser från Bjerre. Även om Bjerre inte resonerar mer systematiskt kring berättarteknisk metodik, visar han en påtaglig medvetenhet om att hans kriminalpsykologiska undersökningar har narratologiska implikationer. Intervjutekniken är, menar han, inriktad på att ur brottslingarna framlocka deras ”levandshistoria” (*T* 21; jfr *T* 15; *M* 185). Ur detta narrativa material formar han därefter sina egna berättelser. Han ser som sin huvuduppgift att styra internernas berättande och arrangera sina egna berättelser så att man bakom ”det yttre förloppet” (*M* 159) kan se ”det innersta sammanhanget” (*M* 136; jfr *T* 24, 42; *M* 17, 23) i brottslingarnas narration. I sin metodiska diskussion presenterar han en hel rad medel kapabla att frilägga förbrytarnas ”innersta krafter” (*T* 54). Många av dessa grepp har en utpräglad narratologisk karaktär. Enquist (1966: 110) noterar att Bjerres observationsteknik liknar ”en skissering till en litterär metod”, men begränsar sig till att ta upp enbart ett av hans knep – den detaljerade dokumenteringen av brottslingarnas ansiktsuttryck, tonfall, miner, rörelser etc. (jfr *M* 24f) – och knyta det till Jonssons porträtteringskonst. Erixon (1994: 103f) nöjer sig med att upprepa Enquists iakttagelse. I själva verket är Bjerres behavioristiska intresse för förbrytarnas exteriörer och gestik bara en del av hans mer övergripande, delvis narrativa metod, som Jonsson utnyttjar i *Fly till vatten och morgon*.

En av de väsentligaste principer Bjerre utgår från i sina observationer är att sätta sina egna presuppositioner inom parentes, undvika att ”försöka påverka, locka eller pressa” (*M* 22) internerna och så långt det bara går rekonstruera deras tänkesätt. Ambitionen är att minimera den narrativa distansen och återge brottslingens liv ”så som han såg det” (*M* 92; jfr Engblom 1954: 161f). Bjerre citerar gärna förbrytarnas egna formuleringar, speglar via erlebte rede deras affektiva och intellektuella egenheter, reproducerar noggrant den logiska ordning de velat ge sina livshistorier, följer på nära håll alla de detaljer de registrerar i sin värld, upptecknar omsorgsfullt deras subjektivt laddade adjektiv och modaladverbial, som ger en extra god inblick i deras normsystem, bevarar deras olika muntlighetsmarkörer: utrop, frågor, upprepningar etc. (jfr *M* 39, 42, 52f, 54f, 58, 60 och passim). Många passager i *Bidrag till mordets psykologi* arbetar med en för kriminalpsykologisk diskurs avancerad intern fokalisering. Eftersom de fokaliserade internerna lever i egocentriska självbedrägerier, kreerar Bjerre en opålitlig berättare och låter honom ställvis sköta narrationen (jfr exempelvis *M* 60, 74f, 93, 106, 207, 214f). I *Fly till vatten och morgon* omsätts denna kombinerade

fokaliserat-opålitliga berättarteknik i en konsekvent använd metod. Samlingens berättare identifierar sig med brottslingarnas synsätt och återger varsamt deras självförljugna kognitioner.

Hur kan den obotliga självbedragaren förmås avslöja sanningar om sina ”djupaste egenskaper” (M 17)? Frågan sysselsätter Bjerre i alla hans kriminalpsykologiska studier. Hans generella svar är att brottslingens självbekännelse är så pass ”förvanskad” av hans falska ”självkänedom” (M 22) att den inte förmår ge annat än en ”ytlig och bristfällig och slutligen dessutom stelnad bild” (M 23) av hans själsliv. Ett mycket mer värdefullt studiematerial erbjuder de aspekter av hans berättelser som inte kontrolleras av hans medvetna ”reflexion” utan följer hans ”omedvetna själslivs innehåll” (M 17). På första plats bland sådana spontana indicier ställer Bjerre det som brottslingarna ”i sitt hjärta” (M 19) betraktar som ”självklart, allmängiltigt, allmänt-mänskligt” (M 57). I likhet med ”barn eller primitiva” tenderar de, förklarar han, att utgå från att alla människor ser ”på tillvaron på samma sätt som de själva” (M 20). Genom att formulera universella omdömen om ”moraliska normer” och ”nödvändiga regler” (M 20) blottlägger de i själva verket sina ”egna innersta egenskaper” (M 21). Som en besläktad indikationstyp betraktar Bjerre brottslingarnas uttalanden om ”*andras* brott och straff” (M 174). Det finns inget ställe, noterar han, där man fäller hårdare domar över andras skavanker än ett fängelse. Det internerna brännmärker hos varandra är oftast sina egna försyndelser. Ytterligare en viktig kanal in i brottslingarnas inre utgör de ”tusen smådrag ur deras liv” (T 33) som de fogar in i sina narrativa utsagor. Eftersom detta slags detaljer uppfattas som ”mer eller mindre likgiltiga ting” (M 23), får de gå in i berättelserna oberörda av reflektionens kontroll. Lika avslöjande som denna sorts innehållsrelaterade fingervisningar är enligt Bjerre livshistoriens interna ordning. Även om de återberättade yttre händelserna i sig kan färgas av förljugenhet, manifesterar sig brottslingens innersta defekter desto tydligare genom kaotisk komposition, omotiverade upprepningar, orimliga ”överdrifter” (M 197), ”sammanhangslösa, obegripliga” (M 119) inlägg, illa dollda motsägelser, ”de galnaste”, mest ”komiska” (M 202) absurditeter. Till samma klass av markörer räknar Bjerre narrativa lakuner. Berättaren blottar sig, påpekar han, ”kanske ännu mera genom” (M 144) vad han inte berättar än genom vad han berättar. En demaskerande potential har slutligen de olika svårpåvisbara ”imponderabilia” (M 25), som har med själva berättandet att göra. Som redan nämnts söker Bjerre ingång till brottslingarnas inre genom deras okontrollerade blickar, gester, tonfall och rörelser (M 25). Hur dessa olika typer av diagnostik samverkar i praktiken demonstrerar en passage som går in i den självbedrägeriska mördarens mentala värld. Den fokaliserade berättelsen lämnar relativt litet utrymme åt brottslingens kontrollerade självreflektioner. I fokus placeras i stället hans självförlåtande strategier såväl som hans allmänna omdömen om omgivningen och den gällande moralen:

så gör ju alla andra och det är nödvändigt för framtiden att inte helt isolera sig. Det fanns ju verkligen bland alla hans vänner knappast någon enda, som icke gjort sig

skyldig till mycket grövre förseelser än de obetydliga försnällningar som det här var fråga om. Varför skulle han vara den enda som lät sig hållas tillbaka av alla möjliga och omöjliga lagbestämmelser och vad skulle det bli av honom om han nu avskilde sig från hela världen? Ingen skulle ju sedan röra ett finger för att stödja eller hjälpa honom framåt. Han skulle helt enkelt få fortsätta att tråla som yngste bokhållare så länge han levde. Och det skulle krossa hans föräldrars hjärtan. Han hade ju ända sedan sin tidigaste barndom varit deras stoltaste hopp, och ännu i dag fanns det ju ingenting så högt att de inte väntade sig det av honom. Vad beträffar alla de gamla visorna om att ärlighet varar längst etc., så visste ju alla förnuftiga människor att det bara var söndagsskolesvammel. I det verkliga livet gick det ju annorlunda till. Nästan varenda en av stadens rikaste män som själva tjänat sig upp hade ju börjat med att snatta ur kassan. (M 63f)

I *Fly till vatten och morgon* används i stort sett samma diagnostiska apparat. De fokaliserade brottslingarna avslöjar sin svaghetsgoism genom att fästa sin uppmärksamhet vid skenbart neutrala detaljer, uttala allmänna sentenser om "det verkliga livets realiteter" (F 76), beskylla samhället och dess rådande "kamarilla" (F 72), tala om vad som är "rätt" (F 143) och "normalt" (F 74), ge utlopp åt mental "virvel" (F 103) och göra tvära kast mellan disparata förnimmelser, känslor och tankar, arbeta med orimliga över- och underdrifter, utföra "häftiga rörelser" (F 39; jfr F 99, 115), flytta fram och tillbaka med "blicken" (F 137), simulera minnesförlust, formulera skeva och ologiska motiveringar. Blom i "Mälaren runt", som för sig själv aldrig medgett att han begått en bilstöld, vill ändå inte att "någon skulle lägga märke till honom i onödan" (F 57).

Trots sina fokaliserande experiment är Bjerre långt ifrån att helt överlämna den narrativa scenen åt det självförljugna perspektivet och dess avslöjande symptom. Huvuddelen av hans kriminalpsykologiska studier anlitar en icke-fokaliserad berättare, som kommenterar det samlade indiciematerialet enligt den klassiska hermeneutikens riktlinjer (Dilthey 1927: 205ff). Det allvetande tolkningsarbetet stöds av en hel rad auktoriala medel: värdeladdade uttryck, förtydligande symboler och metaforer, intertextuella allusioner, omtagningar, regiformler, summeringar, korrigeringar, humoristiska distanseringar, kursiveringar, strukturerande rubriker, metadiegetiska berättelser, selektion, kontrastering, parallellisering, narrativ polyfonisering etc. Även om Jonsson utnyttjar den fokaliserade ironiska berättarrösten i mycket större utsträckning än Bjerre, vill inte heller han helt avstå från auktoriala strategier. Läsningen av novellsamlingen regleras i själva verket av grepp ur Bjerres repertoar: val av representativa exempel, värderande stilistiska figurer, lättigenkännbara intertexter, bilder och symboler, repetitioner, kursiv, satirisk karikering, förtydligande korrespondenser och antiteser, inlagda berättelser, narrativ mångstämmighet etc. Mycket oftare än vad förespråkarna för Jonssons objektiva metod vill medge träder författaren in i sin "prosavärld" (Jonsson 1951: 38) och förmedlar icke fokaliserad information. Bakom den hårdkokta neutraliteten döljer sig en kriminalpsykologiskt medveten författarvilja som med fast hand styr läsarens förståelse.

Litteratur

- ”40-årig kvinna mördad.” *Umebladet* 20.8.1934.
- Almkvist, J., Kinberg, O., Wernstedt, W. et al. 1934. *Sex läkare om sexualproblemet: medicinskt, psykologiskt, socialt*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Andersson, E. 1994. ”En homosexuell succession.” *Ord & Bild* 103: 100–103.
- Andersson, L. 1984. ”Sidor av Thorsten Jonssons novellkonst.” *Begynnelsebokstäver*. Stockholm: Norstedt. 93–106.
- Bjerre, A. 1907. *Kriminalpsykologiska studier. 1. Bidrag till tjufnadsbrottens psykologi*. Stockholm: Norstedt.
- Bjerre, A. 1921. ”Dostojevskij som kriminalpsykolog.” *Forum. Tidskrift för politik, litteratur och allmänna frågor* 7: 1–15.
- Bjerre, A. 1925. *Bidrag till mordets psykologi. Kriminalpsykologiska studier*. Stockholm: Norstedt.
- Boëthius, B. (red.). 1924. *Svenskt biografiskt lexikon IV*. Stockholm: Bonnier.
- Bredsdorff, Th. 1991. *De svarta hålen. Om tillkomsten av ett språk i P O Enquists författarskap*. Övers. Jan Stolpe. Stockholm: Norstedt.
- ”Bristande mod hindrade mördaren begå självmord.” *Aftonbladet* 23.8.1934.
- Christofferson, B. 1970. *Svenska litteraturkritiker. Metoder, teorier, värderingar*. Stockholm: Norstedt.
- Dilthey, W. 1927. *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*. Leipzig–Berlin: B. G. Teubner.
- Dostojevskij, F. 1913. *Döda Huset*. Övers. Ellen Rydelius. Stockholm: Björck & Börjeson.
- Dostojevskij, F. 1922. *Tillägg till Onda andar II*. Övers. Anton Karlgren. Stockholm: Norstedt.
- Engblom, J. 1954. ”Martin Koch, Andreas Bjerre och förbrytarpsykologin i Guds vackra värld.” *Samlaren* 35: 133–168.
- Engblom, J. 1991. *Martin Kochs roman Guds vackra värld*. Stockholm: Sober.
- Enquist, P. O. 1966. *Studier i Thorsten Jonssons kriminalnoveller*. Uppsala: opublicerad lic. avh. Uppsala universitetsbibliotek, okat. 603c littv. inst. Lic.–avh.
- Erixon, P.-O. 1994. *Ett spann över svarta ingentinget. Linjer i Thorsten Jonssons författarskap*. Stockholm: Carlsson.
- Harrie, I. 1941, ”Förbrytares själsliv.” *Dagens Nyheter* 3.11.1941.
- Holmberg, O. 1932. ”Jagmekanismen.” *På jakt efter en världsåskådning*. Stockholm: Bonnier. 177–200.
- Holmqvist, I. 1983. ”Thorsten Jonsson: Dimman från havet.” *Strindberg & Co. Tredje samlingen artiklar om svensk litteratur*. Stockholm: Svenska Institutet. 61–64.
- Hägerström, A. 1924. ”Sören Andreas Bjerre.” Boëthius 1924. 508–510.
- Inghe, G. 1938. ”Rättspsykiatrisk praxis.” *Festskrift tillägnad Olof Kinberg på 65-årsdagen 23.9.1938 av vänner och lärjungar*. Stockholm: förlag ej angivet. 166–178.
- Inghe, G. 1949. *Socialpsykologiska synpunkter på lösdrivare och prostituerade*. Stockholm: förlag ej angivet.
- Inghe, G. 1955. ”Öppen vård av socialt missanpassade.” *Samhället och brottslingen. Problem inom modern kriminalpolitik belysta av experter*. Stockholm: Norstedt. 184–196.
- Inghe, G. 1976. *Socialmedicin. Del 2. Den sociala miljöns betydelse*. Stockholm: Esselte Studium.

- Jonsson, T. 1940a. "Inledning." Koch 1940. 5–9.
- Jonsson, T. 1940b. "Världskriget och egoismen." *Tiden* 2: 94–103.
- Jonsson, T. 1941a. *Fly till vatten och morgon*. Stockholm: Bonnier.
- Jonsson, T. 1941b. *Martin Koch*. Stockholm: Bonnier.
- Jonsson, T. 1951. *Synpunkter*. Stockholm: Bonnier.
- Kinberg, O. 1934. "Om sexualförbrytare." Almqvist et al. 1934. 203–229.
- Kinberg, O. 1935. *Varför bli människor brottsliga? Kriminalpsykologisk studie*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Kinberg, O., Inghe, G. & Riemer, S. 1943. *Incestproblemet i Sverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Koch, M. 1940. *Guds vackra värld. En historia om rätt och orätt*. Band I. Stockholm: Bonnier.
- Landen, L. 1956. "Novellkonst från trettioalet." *Ord & Bild* 65: 198–209.
- Landen, L. 1961. "Om Thorsten Jonssons författarskap." *Svensk Litteraturtidskrift* 24: 57–66.
- Lindström, G. 1951. "Behärskad sakkunskap." *Femtitäl* 1 (2): 4–8.
- Lombroso, C. 2006. *Criminal Man*. M. Gibson & N. Hahn Rafter (red.). Durham: Duke University Press.
- Lund, I. [Ingeborg Lundström] 1945. *Martin Koch. Mina minnen av en stor diktare*. Stockholm: Saxon & Lindström.
- "Mördaren alltjämt borta. Själv mord troligt." *Aftonbladet* 21.8.1934.
- "Mördaren i livet eller icke?" *Aftonbladet* 22.8.1934.
- "Mördaren i Stockholm nu infångad." *Umebladet* 23.8.1934.
- "Mördaren i Stockholm på fri fot." *Umebladet* 21.8.1934.
- Palmlund, T. 1961. "Ett slags trygghet. Ett motiv i Thorsten Jonssons diktning." *Bonniers Litterära Magasin* 30: 109–114.
- Posse, A. 1946. *Kunskapens träd i blom*. Stockholm: förlag ej angivet.
- "Skåneadvokat åtalad för utpressning". *Umebladet* 20.12.1934.
- Sundström, E. 1961. *Radikalism och religiositet. En studie av tidsattityd och idébakgrund i Martin Kochs diktning*. Stockholm: Gummesson.
- Söderberg, Hj. 1978. *Samtidsnoveller*. Stockholm: Liber.
- Söderhjelm-McKnight, Ch. 1978. *America in the Works of Thorsten Jonsson*. Berkeley: University of California.
- TeSelle, E. 1970. *Augustine the Theologian*. London: Burns & Oates.
- Wyss, D. 1961. *Die tiefenpsychologischen Schulen von den Anfängen bis zur Gegenwart. Entwicklung, Probleme, Krisen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.